

да бъде написана като първи лозунг на партийното знаме. Аз по-късно ще се върна на „трудовия доход“, на „равното право“ и т. н., тъй като по-нататък същото нещо се повтаря в малко по-друга форма.

2. „В днешното общество средствата на труда са монопол на класата на капиталистите. Обусловената от това зависимост на работническата класа е причина за мизерията и робията във всичките ни форми.“

Това заимствувано от устава на Интернационала положение в тази си „поправена“ редакция е погрешно.

В днешното общество средствата на труда са монопол на земевладелците (монополът на поземлената собственост е дори основа на монопола на капитала) и на капиталистите. В съответния пункт от устава на Интернационала не е спомената нито едната, нито другата класа на монополистите. Там се говори за „монопол върху средствата на труда, т. е. върху източниците на живота.“ Добавката „източници на живота“ достатъчно показва, че земята е включена в средствата на труда.

Поправката е внесена, защото Ласал — по мотиви, известни сега на всички — нападнаше само класата на капиталистите, но не и поземлените собственици.¹ В Англия капиталистът в повечето случаи дори не е собственик на земята, върху която се намира неговата фабрика.

¹ Маркс има предвид силночния нещук Ласал и Бисмарк „договор“, за който Маркс и Енгелс само са се догаждали. Техните предположения са се потвърдили едва след смъртта на Ласал. (По това виж писмото на Маркс до Кугелман от 23 февруари 1865 г.) Маркс не е знаел (тъй като работата е разкрита случайно една през 1928 г.), че Ласал е сключил договора с Бисмарк не кратко време преди смъртта си, а значително по-рано, още в началото на м. май 1863 г. Той е водил преговори с Бисмарк още преди основаването на „Общия германски работнически съюз“, може дори да се предположи, че съюзът е бил основан с тайното съгласие на Бисмарк. За характеризиране на „ирлско-пруския“ социализъм цитираме тук един пасаж от писмото на Ласал до Бисмарк от 8 юни 1863 г.: „Работническото съсловие... би било наклонно... да винаги в короната естествения носител на социалната диктатура в противоположност на егемона на буржоазното общество, ано короната от своя страна... би се решила... да тръгне по истински революционен и национален път и да се превърне от кралство на привилегированите съсловия в социално и революционно народно кралство“ (Gustav Mayer [Густав Маер], „Bismarck und Lassalle — Ihr Briefwechsel und Ihre Gespräche“, Берлин 1928 г., стр. 60).

3. „Освобождението на труда изисква въздигането средствата на труда в притежание на цялото общество и колективното регулиране на целокупния труд при справедливо разпределение на трудовия доход.“

„Въздигането средствата на труда в притежание на цялото общество“ очевидно означава тяхното „превръщане в притежание на цялото общество“. Но това само мимоходом.“

Какво значи „трудов доход“? Продуктът на труда или неговата стойност? А в случай, че е последното — цялата стойност на продукта ли, или само онази част от стойността, която трудът е прибавил към стойността на употребените средства за производство?

„Трудовият доход“ е неопределена представа, с която Ласал замества определени икономически понятия.

Какво значи „справедливо разпределение“?

Нима буржоата не твърдят, че сегашното разпределение е „справедливо“? И не е ли то и действително единственото „справедливо“ разпределение върху основата на съвременния начин на производство? Нима икономическите отношения се регулират чрез правни понятия? Не е ли тъкмо обратното: правните отношения възникват от икономическите? И нима разните социалистически сектанти¹ не се придържат към най-различни представи за „справедливо“ разпределение?

За да знаем какво трябва да си представя човек в този случай под думите „справедливо разпределение“,

¹ За сектантския социализъм Маркс е писал през 1872 г. в своята брошура „Един разговор срещу Интернационала“, насочена срещу бакунистите, следното: „Първата фаза в борбата на пролетариата срещу буржоазията се характеризира с движението на сегите. То е оправдано за онази епоха, когато пролетариатът още не се е развил достатъчно, за да действва като класа. Отделни мислители подхвалят обществените противоположности на критика и същевременно им дават фантастично разрешение, което мислата на работниците трябва само изцяло да възприеме, да го разпространява и да го осъществява на дело. По самата си природа тези сегити, образувани по инициативата на отделни лица, се държат настръна и се изолират от всяка истинска дейност, от политиката, от стачките, от професионалните съюзи, с една дума от всяко общо движение. Масата на пролетариата винаги остава равнодушна и дори враждебна спрямо тяхната пропаганда. Работниците от Париж и Лион не са искали и да знаят за сенсимионистите, фуриеристите и

трябва да съпоставим първия параграф с този параграф. Последният предполага такова общество, в което „средствата на труда са обществено притежание и целокупният труд е колективно регулиран“, а от първия параграф виждаме, че „добрият от труда принадлежи, в неорязан вид и равноправно, на всички членове на обществото“.

„На всички членове на обществото“? Дори и на неработещите? Къде остава в такъв случай „неорязанит доход от труда“? Само за работещите членове на обществото? Къде остава в такъв случай „равното право“ на всички членове на обществото?

Но „всички членове на обществото“ и „равното право“ са очевидно само фрази. Същността на работата се състои в това, че в това комунистическо общество всеки работник трябва да получи „неорязания“, ласалевски „доход от труда“.

„Ако вземем думите „доход от труда“ най-напред в смисъл на продукт на труда — то колективният доход от труда е *целият обществен продукт*.“

От него сега трябва да бъде приспаднато:

Първо — за амортизация на изхабените средства за производство.

Второ — добавъчна част за разширяване на производството.

Трето — резервен или застрахователен фонд срещу злополуки, природни стихии и т. н.

Тези удъръжки от „неорязания доход от труда“ са икономическа необходимост и тяхната величина трябва да бъде определена съобразно наличните средства и сили, отчасти въз основа на теорията за вероятността, но те по никои начин не се поддават на изчисление въз основа на справедливостта.

инкарстите, също както и английските чартисти и трейдunionисти не са искали и да знаят за оуеинстите. Септите, които в началото са били дост на движението, се превръщат в спянка, щом това движение ги изпревари, а впоследствие стават реакционни; доказателство за това са септите във Франция и Англия и, най-сетне, ласалевците в Германия, които — след като години наред сплъзха организирането на пролетариата — най-после се превърнаха в обикновени оръдия на полицията. Накъсо, септите представляват детство на пролетарското движение, също както астрологията и алхимията са представлявали детството на науката.*

Остава другата част от целия продукт, която е предназначена да служи като предмети за потребление.

Преди да се дойде до индивидуалното поделяне, от тази останала част пак се приспадат:

Първо — общите, неспадаци към производството административни разности.

Тази част веднага ще се съкрати доста значително в сравнение с размера ѝ в сегашното общество и все повече ще се намалява с развитието на новото общество.

Второ — онова, което е предназначено за **задоволяване на колективни нужди**, като училища, учреждения по здравеопазването и т. н.

Тази част по начало ще нарасне значително в сравнение с размера ѝ в сегашното общество и ще нараства все повече с развитието на новото общество.

Трето — фондове за **неработоспособни** и др. накъсо — онова, което спада днес към така наречената официална грижа за бедните.

Едва сега идваме до „разпределението“, а програмата, в своята ограниченост, под ласалевско влияние, има предвид само разпределението — а именно, идваме до онази част от предметите за потребление, която се разпределя между индивидуалните производители от колектива.

„Неорязаният доход от труда“ вече незабелязано се е превърнал в „орязан“, макар че онова, което се отнема от производителя в качеството му на частно лице, е пряко или косвено пак в негова полза, като член на обществото.

Както е изчезнала фразата за „неорязания доход от труда“, така сега изчезва и фразата за „доход от труда“ изобщо.

В колективното общество, основано върху общественото владение на средствата за производство, производителите не разменят своите продукти; също така и трудът, употребен за произвеждане на продукти, тук не се проявява *като стойност* на тези продукти, като някакво притежавано от тях вещно свойство, защото сега, в противоположност на капиталистическото общество, видовете индивидуален труд вече не по околел път, а непосредствено съществуват като съставни части на целокупния труд. Така че изразът „доход от труда“,

неприемлива и в сегашно време поради своята двусмисленост, губи по този начин всякакъв смисъл.

Ние имаме работа тук не с такова комунистическо общество, което се е развило върху своя собствена основа, а напротив — с тъкмо такова комунистическо общество, което възниква от капиталистическото общество и значи във всяко отношение — икономическо, нравствено и духовно — още носи върху себе си родилните петна на старото общество, от които недрата произхожда. Съобразно с това отделният производител — след всички удъръжки — получава обратно от обществото точно толкова, колкото сам му дава. На обществото той е дал своя индивидуален трудов дял. Например общественият работен ден се състои от сбора от индивидуалните работни часове; индивидуалното работно време на отделния производител е доставяната от него част от обществения работен ден, неговият дял в същия. Той получава от обществото квитанция, че е доставил толкова и толкова труд (след приспадане на труда му в полза на обществените фондове) и с тази квитанция изтегля от обществените запаси такова количество предмети за потребление, което струва също толкова труд. Същото количество труд, което е дал на обществото в една форма, той го получава обратно в друга форма.

Тук очевидно господства същият принцип, който регулира стокообмяната, доколкото тя е обмяна на равни стойности. Съдържанието и формата тук са променени, защото при променените обстоятелства никой не може да даде нищо освен своя труд и защото, от друга страна, в собственост на отделните лица не може да премине нищо освен индивидуални средства за потребление. Но колкото се отнася до разпределението на тези средства за потребление между отделните производители, тук господства същият принцип както и при обмяната на стокови еквиваленти: известно количество труд в една форма се разменя срещу също такова количество труд в друга форма.

Поради това *равното право* тук по принцип е все още *буржоазно право*, макар че принципът и практиката тук вече не противоречат един на друг, а при стокообмяната размяната на еквиваленти съществува само в *среден*, а не при всеки отделен случай.

Въпреки този прогрес, това *равно право* е все още обременено с едно буржоазно ограничение. Правото на производителят е *пропорционално* на доставения от тях труд; равенството се състои в това, че измерването става с *равно мерило* — с труда.

Но един човек физически или умствено превъзхожда друг човек, значи за едно и също време достоява по-голямо количество труд или пък е способен да работи по-дълго време, а трудът, за да служи като мерило, трябва да бъде определен по продължителност или по интензивност, иначе би престанал да бъде мерило. Това *равно право* е неравно право за неравен труд. То не признава никакви класови различия, защото всеки е само работник като всички други; но то тихомълком признава нееднаквата индивидуална дарба, а оттук е нееднаквата работоспособност като естествени привилегии. *Поради това по своето съдържание то е право на неравенството, както всяко право.* По своята природа правото може да се състои само в прилагане на равно мерило; но нееднаквите индивиди (а те нямаше да бъдат различни индивиди, ако не бяха нееднакви) са измервани с едно и също мерило само доколкото човек ги разглежда от едно и също гледище, доколкото ги взема само от една *определена* страна, например в дадения случай, доколкото ги разглежда *само като работници* и не вижда в тях нищо повече, абстрахира се от всичко останало. Освен това: един работник е женен, а друг не; един има повече деца отколкото друг и т. н. и т. н. Така че при равен труд и следователно при равно участие в обществения потребителен фонд един фактически получава повече отколкото друг, един е по-богат отколкото друг и т. н. За да избегне всички тези недостатъци, правото, вместо да бъде равно, трябва да бъде неравно.¹

¹ В „Държавата и революцията“ Ленин пише следното за „справедливостта“ и „равенството“ през първата фаза на комунизма: „Следователно първата фаза на комунизма още не може да даде справедливост и равенство: различия в богатството, и то несправедливи различия, ще останат да съществуват, но ще бъде възможна ексpropriацията на човек от човека, защото никой няма да може да присвои като частна собственост *средства* за производство, фабрики, машини, земя и т. н. Като разбира дребно-буржоазно неясната фраза на Ласал за равенство и справедливост

Но тези недостатъци са неизбежни в първата фаза на комунистическото общество, в оня му вид, в който то е произлязло от капиталистическото общество след продължителни родилни мъки. Правото никога не може да стои по-високо от икономическия строй и от обусловеното от него културно развитие на обществото.

При една по-висша фаза на комунистическото общество, когато изчезне заробващото подчиняване на човека под властта на разделения на труда, а с това изчезне и противоположността между умствения и физическия труд; когато трудът престане да бъде само средство за живот, а сам стана първа жизнена необходимост; когато зведно с всестранното развитие на индивидите нараснат и производителните сили и всички източници на обществено богатство потекат като пълноводен поток — едва тогава тесният хоризонт на буржоазното право ще

еволюи, Маркс показва как в развитието на комунистическото общество, което е *принципно* отначало да унищожи само так „несправедливост“, че средствата за производство са заграбени от отделни лица, и което не е в състояние тукатси да унищожи и по-нататъжната несправедливост, състояща се в това, че разпределянето на предметите за потребление става „според труда“ (а не според нуждите).“ — (Ленин, „Държавата и революцията“, стр. 75, бълг. изд.)

В своята борба срещу „левчиерската“ уравниловка в областта на работната заплата болшевишката партия напълно се опираше върху учението на Маркс и Ленин за първата фаза на комунистическото общество. Това учение Сталин по-нататък разви в своята историческа реч на конференцията на стопанските дейци в 1931 г. Сталин заяви: „Маркс и Ленин казват, че разликата между квалифицирания и неквалифицирания труд ще съществува дори и при социализма, дори и след унищожаването на класите, че тази разлика ще изчезне едва при комунизма и че поради това работната заплата, дори и при социализма, трябва да се определя според труда, а не според нуждите. Но нашите уравнилители измежду стопанските и професионалните ръководители не са съгласни с това; те смятат, че при нашия съветски строй тази разлика вече е изчезнала. Кой е прав — Маркс и Ленин или уравнилелите? Трябва да се приеме, че тук са прави Маркс и Ленин. Но от това следва, че който сега строи тарифната система върху „принципа“ на уравниловката, без да държи сметка за разликата между квалифицирания и неквалифицирания труд, той скъсва с марксизма, скъсва с ленинизма.“ (Сталин, „Въпросите на ленинизма“, Партиздат, 1947 г., стр. 375.) Виж по това и разговора между Сталин и немския писател Емил Лудвиг от 13 декември 1931 г., отпечатан в списание „Большевник“, кн. 8 — 1932 г., стр. 39—40.—Ред.

може да бъде преодолян напълно и обществото ще напише върху самото знаме: „Всеки според способностите си, на всекиго според нуждите.“

Аз се спях по-подробно на „неорязания трудов доход“, от една страна, и на „равното право“ и „справедливото разпределение“ — от друга, за да покажа какво голямо престъпление вършат някои, когато от една страна се стремат отново да натрапят на нашата партия като догми такива предстиви, които до известно време имаха смисъл, но сега са се превърнали в овехтели словесни дрипи, а от друга страна чрез идеологически правни и други извъртания — така привични за демократите и за френските социалисти — желаят да изопачат реалистичното схващане, което с толкова труд беше насадено в партията и сега вече е вкоренено в нея.

Независимо от изложеното дотук, беше изобщо погрешно да се вижда същността на работата в така нареченото *разпределение* и да се слага върху него главното ударение.

Всяко разпределение на потребителните средства е винаги само последица от разпределянето на самите условия на производството. А това разпределение изразява характера на самия начин на производството. Например капиталистическият начин на производство се основава върху това, че веществените условия на производството, под формата на собственост върху капитала и собственост върху земята, се намират в ръцете на хора, които не работят, докато масата притежава само личното условие на производството — работната сила. Щом елементите на производството са разпределени по такъв начин, оттук от само себе си произтича и днешното разпределение на потребителните средства. А ако веществените условия на производството бъдат колективна собственост на самите работници, от това също тъй следва такова разпределение на потребителните средства, което ще се различава от сегашното. Вулгарният социализъм (а от него пък известна част от демокрацията) възприе от буржоазните икономисти маниера да разглежда и третира разпределянето като нещо независимо от начина на производството, а оттук да представя работата така, като че ли социализмът се върти главно около разпре-

делението. Но след като истинското отношение е изяснено вече отдавна, защо да се връщаме отново назад?¹

4. Освобождението на труда трябва да бъде дело на работническата класа, по отношение на която всички останали класи са само една реакционна маса.*

Първата строфа е взета от възпитателните думи на устава на Интернационала, само че е „подобнена“. Там е казано: „Освобождението на работническата класа трябва да бъде дело на самите работници“; тук, напротив, „работническата класа“ трябва да освободи — какшо? — „трудова“. Който може — нека го разбере.

За това пък като компенсация следва антистрофата² — ласалиански цитат от най-чиста проба: „по отношение на която (на работническата класа) всички останали класи са само една реакционна маса“.

В „Комунистическия манифест“ е казано: „От всички класи, които в днешно време противостоят на буржоазията, само пролетариатът е действително революционна класа. Останалите класи вървят към упадък и изчезват с възхода на едрата индустрия, а пролетариатът е неин собствен продукт.“³

Тук буржоазията, като носителка на едрата индустрия, се счита като революционна класа по отношение на феодалите и средните съсловия, които се стремят да запазят всички обществени позиции, плод на остарелите начини на производството. Следователно те не образуват заедно с буржоазията само една реакционна маса.

От друга страна пролетариатът е революционен по отношение на буржоазията, защото той, израсъл сам

¹ Като се позовава на гореприведеното място от „Критика на Готската програма“, Ленин пише следното в своята статия „Икономическото съществуване на народничеството и критиката срещу него в книгата на господин Струве“ (1894): „Маркс противопоставя vulgarния социализъм на научния, който не придава съществено значение на разпределението, тъй като обяснява обществената строй с организацията на производствените отношения и смята, че дадена таква организация вече включва в себе си определена система на разпределение. Тази идея... прониква цялото учение на Маркс.“ (В. И. Ленин, Съчинения, 4-ое изд., т. I, стр. 422.)

² В гръцката трагедия хорът е излизал със строфи и антистрофи.

³ Виж К. Маркс и Фр. Енгелс: „Манифест на комунистическата партия“, стр. 51 на българското издание от 1947 г.

върху почвата на едрата индустрия, се стреми да лиши производството от капиталистическия му характер, докато буржоазията се старее да го увековечи. Но „Манифестът“ добавя, че „средните съсловия... стават революционни, доколкото им предстои да преминат в редовете на пролетариата“.

Така че и от тази гледна точка е безсмислица, че по отношение на работническата класа те, заедно с буржоазията, а отгоре на това и с феодалите, „образуват само една реакционна маса“.

Нима през време на последните избори¹ ние заявявахме на занаятчиите, дребните индустриалци и т. н., както и на селяните: „По отношение на нас вие заедно с буржоата и с феодалите образувате само една реакционна маса?“

Ласал знаеше „Комунистическия манифест“ наизуст, също както неговите правоверни последователи знаят наизуст съставените от него свещени писания. Така че ако той тъй грубо е изопачил „Манифеста“, той го е направил само за да поукраси своя съюз с абсолютистичните и феодални противници против буржоазията.

Освен това в горепосочения параграф неговата премъдрост е измукана из пръстите, без каквато и да било връзка с окаркиатурения цитат от устава на Интернационала. Така че тук имаме чисто и просто нахалство и то съвсем не неприятно за господин Бисмарк — една от онези евтини дързости, които берлинският Марат² проявява.

5. „Работническата класа действува за своето освобождение преди всичко в рамките на днешната национална държава, като съзнава, че необходимият резултат от нейните стремени, които са общи за работниците от всички културни страни, ще бъде международното обединяване на народите.“

В противоположност на „Комунистическия манифест“ и на целия предишен социализъм, Ласал гледаше на

¹ Изборите за Райхстага, за които тук става дума, са се състояли през м. януари 1874 г.

² С думите „берлински Марат“ тук Маркс иронически назовава Хаселман, главен редактор на „Neuer Sozialdemokrat“ („Нов социалдемократ“) — централния орган на ласалианците.